

УДК: 355.092::050СРПСКА ВОЈСКА
(497.11)“1908/1912”
COBISS.SR-ID 150007049
DOI број: 10.5937/vig2401059M

Језик рада: Српски
Примљен: 15. 04. 2024.
Прихваћен: 16. 05. 2024.
Тип рада: Оригиналан научни рад

Др Милић Ј. Милићевић, виши научни сарадник
Историјски институт,
Београд, Република Србија
E-mail: milicevicm@live.com

ПРОБЛЕМИ ДОМАЋЕГ СТАРЕШИНСКОГ КАДРА ПРЕДСТАВЉЕНИ У ЛИСТУ „СРПСКА ВОЈСКА” (1908–1912)

АПСТРАКТ: Током четворогодишњег излажења, у периоду од краја 1908. до почетка 1912. године, независни војни лист „Српска војска” објавио је низ разноврсних текстова са војном и војно-политичком тематиком. Лист је анализирао и одређене проблеме војске Краљевине, а неки од њих односили су се на старешински кадар. Први доминантан проблем био је образовање овог кадра, који је, углавном, био неуједначен. Писано је и о недовољности стручног знања подофицирског кадра, узрокованог претходно ниским образовним нивоом. То се поготово односило на део подофицира пристиглих из трупе, а у мањој мери и на оне са завршеном подофицирском школом. Друга група проблема која је у листу такође често истицана односила се на социјални, односно материјални статус, мање изражен код официра, а знатно више код подофицира. Сходно овоме, многи аутори, углавном анонимни, нудили су и извесна решења од којих се већина углавном засновала на искуствима других европских армија, пре свега немачке и француске војске.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *српска војска, независни војни лист, образовни и социјални проблеми старешинског кадра, критика стања, попуњена решења, упоређења са другим европским армијама*

Домаћа историографија готово да је превидела више него значајну чињеницу да је у Србији и ван ње у времену 19. и почетком 20. века излазило близу седам стотина гласила. Деценију млађа историографија готово удвостручава овај број, наводећи да је у периоду од 1768. до 1995. у Србији и ван ње дистрибуирано 1337. наслова. Од тог броја, од 1864. године, када започиње излажење *Војина*, који је био први не само српски већ и балкански војни лист, до 1918. њих више од двадесет, потпуно или бар делимично, било је посвећено управо овој струци.¹ Већина ових, са изузетком *Ратника*, *Службеног војног листа* и *Узданице* одржала се врло кратко, тек до једва неколико година.² Изузетно, било је и листова, *Глас војске*, на пример, који нису излазили чак ни пуну годину.³

Неки од војних листова били су посвећени искључиво ратним збивањима, најпре у српско-турским, а касније, у још већој мери, балканским ратовима, што је, наравно, утицало на дужину њиховог излажења.⁴ Било је гласила са ознаком „независног војног листа”, по-

¹ Опширније: Јеремија Д. Митровић, *Грађа за историју и библиографију српске периодике до 1920. године*, (даље ГИБ), (Београд: Историјски институт, 1984); Милица Кисић и Бранка Булатовић, *Српска штампа 1768-1995. Историјско библиографски преглед* (Београд: Медија центар, 1996); *Југословенска војна библиографија, Грађа за библиографију, 1-2* (Београд: Центар за војнонаучну документацију и информације, 1981); Косовка Перовић и Љиљана Брчић, *Војин. Најстарији српски војни часопис 1864–1870. Библиографија прилога* (Београд: Војноиздавачки завод, Центар за војнонаучну документацију и информације, 2002).

² *Узданица. Војнички лист за поуку, неговање војничких врлина и витешку забаву*, излазио је током тринаест година, од 1901. до 1914. године. Опширније: Ј. Б. Митровић, *нав. дело*, 111.

³ Лист *Глас Војске* уређивао је пуковник Светозар Радојчић, један од каснијих сарадника *Српске војске*. Војни архив, К 1462, дос. 836; Живојин Мишић, *Моје успомене* (4. изд, прир. Саво Скоко). (Београд: БИГЗ, 2008), 126-129.

⁴ О овом опширније: Милић Ј. Милићевић, „Илустровани часописи као нартивни извори о Балканским ратовима”, у: *Први балкански рат 1912–1913 историјски процеси и проблеми у светлости стогодишњег искустава*, уредник Михајло Војводић (Београд: САНУ, 2015), 333-347; Божица Младеновић и Милић Милићевић, „Балкански ратови у српској илустрованој периодици”, у: *Балкански ратови 1912/1913, нова виђења и тумачења*, уредник Миљан Милкић, Срђан Рудић, (Београд: Историјски институт, Институт за стратегијска истраживања, 2013), 425-448.

пут *Српске Страже*, коју ће од 1908. године, на неки начин, наследити такође независна *Српска војска*.⁵

О настанку овог листа не знамо готово ништа, чему је прилично допринео и сам Живојин Мишић.⁶ Упркос чињеници да је био оснивач, коуредник, као и аутор десетине текстова, он у својим мемоарима *Српску војску* уопште не помиње. И док прилично опсежно говори о свом пензионисању у периоду од марта 1904. до марта 1908. године, као и истовременом издању свог чувеног дела *Стратегија*, оглашеног управо на страницама *Војске*, о самом листу нема ни помена. Супротно томе, у само пар реченица, он спомиње ортаклук са такође пензионисаним пуковником Светозаром Радојчићем, Светиславом Исаковићем, иначе власником и главним уредником листа, као и апотекараром Костом Николићем са којима је заједнички купио машину у Немачкој и њоме започео штампарску делатност.⁷ Додаје и то да је посао из финансијских разлога убрзо пропао, да је предузеће ликвидирано, што је имало за последицу приличан финансијски губитак.⁸ Ни остале, тобож референтне биографије, у приступу овој епизоди Мишићевог живота нису отишле ни за корак даље.⁹

Као један од разлога покретања овог листа може се навести, пре свега, пензионисање његових оснивача, од којих су чак тројица били активни официри, пуковници односно потпуковници. Други разлог свакако је историјски тренутак пошто је његов први број изашао 19. октобра 1908. године, непуних месец дана након проглашења анексије Босне и Херцеговине. Уводни чланак првог броја, под називом „Наша реч“, који уједно представља и тематски програм листа, јасно поткрепљује овај навод.

⁵ Недељник *Српска стража* излазио је у два наврата, најпре 1895-1896. а потом и 1902. године. Опширније: Ј. Д. Митровић, *нав. дело*, 98.

⁶ Краћи напис о делу војне штампе, укључујући и *Српску војску*, даје мр Велимир Иветић „Политичка улога министара војних Краљевине Србије од 1903. до 1914. године” (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, 2013).

⁷ О Исаковићу: Војни архив. Картон личних и службених односа официра, кут. 565, дос. 735, *Српски биографски речник*, књ. 4, (Нови Сад: Матица Српска, 2009), 201-202; О Радојчићу, *Исто*, кут. 1468, дос. 836; О Николићу, *Српски биографски речник*, књ. 7, (Нови Сад: Матица Српска, 2018), 438-439.

⁸ Ж. Мишић, *нав. дело*, 195-200.

⁹ Једна од ређих непознаница на наведену тему је рад М. Милићевића у коме је утврђено да су чланци објављени у *Српској војсци*, њих десетак, под псеудонимом „SgM” заправо дело самог Живојина Мишића. Опширније: М. Ј. Милићевић, „SgM”. Радови Живојина Мишића”, *Гласник историјског архива Ваљево*, бр. 39, (2005), 106-131. Уп. Савић Велибор Берко, *Војвода Живојин Мишић. Споменица* (Ваљево: Међуопштински историјски архив, 1989), 673-684.

Због тематског оквира о коме ћемо даље говорити опис садржаја *Српске војске* представимо у врло кратким цртама, тим пре што је обим овог недељника био само осам страна. Прва и најчешћа војно-политичка тема била је тадашњи и предстојећи антагонизам са двојном монархијом. Такође, значајни су били и критички текстови према стању домаће војске, често навођени управо на насловној страни овог листа. *Српска војска* доносила је и књижевне текстове, било да се радило о делима уметничке природе, било да је реч о оним аналитичним, посвећеним разноврсним војним темама. Лист је садржавао и кратке текстове, тачније вести о армијама појединих земаља, као и првим искуствима са потпуно новим врстама оружја, као што је био авион. Финансијска оскудица условљена малим бројем претплатника, ако и њиховом неажурношћу, условили су и разноврсне облике комерцијалног оглашавања, као и оних личне природе. Дакле, *Српска војска* била је гласило колажног карактера, упућено пре свега војсци, али и уздицању патриотског осећаја цивилних грађана.

Поједине тематске целине на страницама листа ипак су биле доминантније, а једна од њих била је прилично обимна група чланака посвећена старешинском кадру војске, како официрском, тако и оном подофицирском.

Упркос различитом приступу аутора, често анонимних, односно потписаних псеудонимом, код њих се, у случају српског официрског кора уочавају два основна проблема. Први је био ниво образованости овог кадра, а други – социјални, односно материјални.¹⁰

Када је реч о образованости официрског кадра Србије, готово сви аутори, па чак и страна штампа, истицали су његову крајњу нехомогеност.¹¹ За ову тврдњу било је више него довољно доказа, јер је готово две хиљаде активних официра, колико их је војска 1908. бројала, имало више него разнолико образовање.¹² Прву, најстарију и најмалобројнију категорију чинили су они образовани у страним земљама. Много већи број старешина стекао је знања похађајући Ар-

¹⁰ Политичка конотација везана за официрски кадар, због обима текста, намерно је изостављена.

¹¹ У чланку „Аустријско мишљење о нашој војсци”, објављеном у *Нова Слободна Преса* од 6/19. фебруара, пренетом у *Српска војска*, (даље СВ.) бр. 6, (1909).

¹² Према званичним подацима, војска Краљевине бројала је 1991 активног официра током 1907, а 1957 током 1908. године. *Статистички годишњак краљевине Србије* (даље СТАТ), књ 12, (Београд: Статистичко одељење Министарства народне привреде, 1913), 212-213. Раније изнети аустријски подаци углавном се (1961) слажу са овим бројем.

тиљеријску школу, а од 1880. Војну академију. Међутим, ту је било разлика, поготово у погледу дужине школовања, јер су неке од четрдесетак до тада промовисаних класа похађале ову школу између пет, четири или три, а неке, и то оне најбројније, свега две године.¹³ Уз све то, велики део ових официра дошколовавао се у чак једанаест држава Европе, од којих је свака засигурно имала сопствене војне обрасце.¹⁴ Поред тога, и сам одабир приликом слања на школовање, према неким критикама изнетим у листу, имао је прилично протекционистички карактер.¹⁵

Што се пак тиче саме наставе у Академији, нарочито у погледу броја предмета, она је оцењивана повољно. Ипак, пратило ју је, али само делимично тачно мишљење, да се наставници пречесто мењају, те да наставни процес захтева квалитетне и специјализоване професоре.¹⁶

Шароликом саставу српског официрског кадра приносили су и они без завршене Војне академије. По правилу, биле су то старешине углавног из трупе (до к1.к), из редова подофицира, који су чин официра, најпре потпоручника, стекли након полагања одређених испита.¹⁷

Још једна од подгрупа официра школованих у иностранству припадала је руским јункерским школама о којима међу домаћим кором, па и страним, није владало баш добро мишљење.¹⁸ Образложење за овакав став налазимо у непотписаном чланку „У јункерима у нашој

¹³ Види *Споменица седамдесетпетогодишњице Војне академије 1850–1925* (даље *Споменица ВА*), (Београд: Министарство војске и морнарице, 1925), 73; Божица Младеновић и Милићевић Ј. Милић, *Питомци војне академије.Списак свршених питомаца 1-46 класе, 1855–1914. године.* (Београд: Историјски институт, 2012.), М. Милићевић, *Реформа војске Србије 1897–1900. године* (Београд: Војноиздавачки завод, 2002), 99-106.

¹⁴ Велимир Иветић, наводи тачно 160. *Политичка улога*, 519-520.

¹⁵ *СВ*, бр, 10, (1910).

¹⁶ *СВ*. бр. 28, (1910). Од времена оснивања 1850. до почетка балканских ратова Артиљеријска школа, будућа Војна академија, променила је близу три стотине наставника. Неки од њих, нарочито у првим деценијама постојања ове установе, били су предавачи и по више година, изузетно и више деценија. Међу „највремешнијим” био је учитељ борења (мачевања) Белгијанац Шарл Дусе, који је са ратним прекидима, наставу на Академији држао више од три деценије (1891–1923). Други предавачи наставу су одржавали у више краћих периода, или тек један семестар. Види, *Споменица ВА*, 217-240.

¹⁷ Према нашим сазнањима, овај проценат официра, бивших подофицира, кретао се око 10%. Види: М. Милићевић, *Подофицирске школе у Краљевини Србији, Образовање Срба кроз векове* (Београд: Завод за издавање уџбеника, 2003), 192.

¹⁸ Аутор текста позива се и на мишљење руског војног аташеа у Србији Артамонова који је и сам био предавач на једној од ових школа.

војсци”.¹⁹ Према мишљењу аутора, ове двогодишње, од 1901. трогодишње школе, преиначене у тзв. „Војна училишта” су, упркос правилима за упис, примале „све и сваког”.²⁰ По завршетку ових школа бивши питомци „волшебнo уписани и волшебнo завршили” враћали су се у Србију са чином потпоручника. Нажалост, ова пракса, како је сугерисао писац текста, постајала је све учесталија.²¹

Осим нивоа образовања официрског кадра, посматраног са различитих аспеката, на страницама *Српске војске* местимично је навођен и један други проблем – онај социјални. Негирајући опаску неименованог посланика да су у Србији „официри награђени најбоље”, аутор под псеудонимом „Тића” предочава пре свега материјалне проблеме, са којима се домаћи кор суочава, поредећи га намерно са истим у републиканској Француској.²² У тој земљи, како је наведено, официри не плаћају порез, не купују униформе, нити имају друге одбитке, што је у случају српских потпуно другачије. Од 12 годишњих плата чак четири је одлазило на издатке, од којих је највише, чак три плате коштала униформа. Кирија за становање такође је била лични издатак, додатно отежан честим премештајима. Официр није имао ни грађанска, односно уставна права, јер по војним законима могао је бити лишен слободе и без суда. Домаћи старешина није имао ни годишњи одмор, а тиме ни могућност алтернативне зараде. Због свега тога, карикирао је аутор, сваки мајор би се радо заменио са апотекарским помоћником, а пуковник са агентом неког осигуравајућег друштва. Као начин да се избегне ово крајње неповољно стање, „Тића” је, позивајући се на предстојећи нацрт новог Закона о устројству војске, предложио низ материјалних олакшица, пре свега ослобађање од свих пореза, као и прелазак удовичког фонда на терет државе и дозвољавање хонорарног рада. У предлоге је уврштено и актуелно питање промене униформе, али само уз сагласност бар $\frac{3}{4}$ официрског кора. Можда најважнија сугестија односила се на почетак зидања официрских станова у кругу касарне. Величину стана одређивао би породичан статус и војна хијерархија– неожењенима

¹⁹ СБ. бр. 12, (1911).

²⁰ Аутор овде изузима оне званично послате из Србије са најмање 6 или 7 свршених разграда гимназије. *Исто*.

²¹ Ова оцена чини се преоштра, пошто је од укупног официрског кадра, који је пред балканске ратове, у јуну 1912. бројао 1886 активних старешина, само њих 36 потицало из ових школа. Види: В. Иветић, *Политичка улога министара војних*, 519-520.

²² СБ. бр. 6, (1910).

официрима следовао би једнособан, нижим двособан, а вишим трособан стан.²³

Једна од побројаних материјалних тешкоћа, тесно везана за социјални статус официра и њихове животне трошкове, били су издаци за униформу и осталу опрему. Нови Пропис о униформи, од средине децембра 1908. године, и касније допуне правила, из новембра 1909. и маја 1911, изменили су ранији изглед утврђен 1900. године.²⁴ Тиме је, по речима каснијих историографа, „фиксирана слика српског војника, који је учествовао у ратовима друге деценије”.²⁵ Суштински, радило се, ипак, о много дубљем проблему, који је нови Пропис само поново подстакао, инспирисавши на страницама *Српске војске* разне врсте реакција, од оних крајње патетичних, преко естетских, па све до крајње прагматичних.

Раније решење давно присутног проблема униформе, бар наизглед, била је Официрска задруга конституисана у време реформе војска, маја 1899. године. У суштини, радило се о задружној институцији која би под арбитражом војних органа и под најбољим условима набављала оно што официри највише потребују. У почетку се радило, пре свега, о набавци делова униформе и остале војне опреме.²⁶ Међутим, Задруга је врло брзо, од 1905. године, почела да кредитира своје чланове. Управо овај вид пословања побудио је критике извесног „Verteueux-а”, садржане у насловном тексту *Српске војске* од 16. августа 1910.²⁷ По његовом мишљењу, овакво пословање негира основну намену задруге – набавку униформи под најповољнијим условима, претварајући је у шпекулантску установу, која би за десетак година постала исто што и Врачарска или Београдска задруга. Непосредан повод за овакво реаговање, како и сам аутор наводи, била је изградња новог, луксузног здања Задруге, 1908. године, по монументалности и будућем унутрашњем декору једнаког Управи фондова

²³ *СВ*, бр. 6, (1910).

²⁴ *Службени војни лист* (даље *СВЛ*), 1908, 615-618; 1909, 368-868; 1911, 361.

²⁵ О овој униформи опширније: Павле Васић, *Униформе српске војске 1808/1918* (Београд: Југославија/Просвета 1980), 75-76, 201. Види и табле приложене делу Чедомира Васића, *Службено одело у Србији 19. и 20. века* (Београд: Каталог изложбе Историјског музеја Србије, 2001); Томас Најџел и Душан Бабац, *Армије на Балкану 1914-1918* (Београд: Еволута, 2006).

²⁶ М. Ј. Милићевић, *Реформа*, 79-86; М. Ј. Милићевић и Здравко Петровић, *Официрска задруга и систем осигурања живота у Србији и Југославији (до 1941. године)* (Београд: Службени гласник, 2011), 23-29.

²⁷ *СВ*, бр. 32, (1910).

или Народној банци.²⁸ Наредне године, у периоду СХС и Југославије, показале су да је ауторова критика била сасвим на месту.²⁹

Без обзира на оправданост, у сенци ове критике ипак је остала чињеница да је униформа старешине, и поред постојања Задруге, била прескупа. У ценовнику из 1908. године наводи се да само шињел кошта 120 до 140 динара, а пар чизама близу 50, што је у првом случају била скоро месечна плата једног потпоручника. То је јасно указивало да од релативно повољног снабдевања официра неопходном опремом нема ни говора.³⁰ На све то, у периоду од 1908. до 1911. године, следиле су нове промене униформе.

У оквирима социјалног положаја официра, већ поменуто питање годишњих одмора, тачније одсуства, такође је било предмет расправе потписане псеудонимом „Patre”. У њима је указано да оно, нарочито у данима анексионе кризе, готово да није постојало, укључујући и оно најкраће, тродневно. Подсмешљиво се коментарисало да Србија није велика као Русија, или бар Француска, па да официр или војник, у случају ратне опасности, не могу за најкраће време стићи до предвиђеног војног одредишта. У чланку се указивало на проблем одсуствовања из личних, али и службених разлога. У овом другом случају наглашавало се да су усавршавање у иностранству многи плаћали из сопствених средстава. Очигледан проблем представљало је и одсуство из здравствених разлога.

Као могуће решење ових проблема наводио се пример бугарске војске у којој је официр имао право да одсуствује месец дана у години. У случају лекарски констатоване болести предвиђено одсуство трајало је до 4 месеца са пуном платом, а у случају продужења још 6 месеци, са половином њеног износа. Поменути бугарски образац предвиђао је одсуствовање до годину дана на сваких пет година службе. Све то спроводило се према одређеном правилнику, а не од случаја до случаја, као што је у домаћој војсци било уобичајено.³¹

²⁸ Идејни творац архитектонског решења ове зграде, која и данас краси центар Београда, био је двадесетшестогодишњи студент Архитектонског факултета Светозар Јовановић са још неколицином старијих колега. У међуратном периоду Јовановић је био аутор и многих других монументалних здања, углавном у престоници, као и у Краљеву. Опширније: Дивна Ђурић-Замоло, *Градитељи Београда 1815-1914. године* (Београд: Музеј града Београда, 1981).

²⁹ Види М. Ј. Милићевић и З. Петровић, *нав. дело*.

³⁰ *СВЛ*, 1908, 193-198, 303-312.

³¹ *СВ*. бр. 7, 8, (1910).

Подофицирски кадар

Теме које су се односиле на подофицирски кадар српске војске, по броју и обиму написа биле су готово идентичне онима посвећеним официрима. Тачније, у случају подофицира радило се о десетак наслова, од којих је велики део, укључујући и најобимнији (7 наставака), објављен током 1910. године. Писало се о мањкавости војног образовања подофицирског кадра, као и о њиховом социјалном статусу. Оба наведена проблема била су још уочљивија јер је подофицира било дупло више него официра.³² У једном, као и у другом случају, аутори су нудили извесна решења.

Проблем квантитета, као и квалитета подофицирског кадра у војсци Србије није био нов. О томе сведоче бројни чланци објављени још током почетка осамдесетих година у листу *Ратник*.³³ Четири подофицирске школе, по једна за сваки од родова војске, устројене нешто касније између 1889. и 1899, биле су, бар наизглед, решење за све недостатке трупног образовног система у оквирима „батаљонске“, односно „пуковске“ школе.³⁴ Међутим, до квалитетног решења током прве деценије 20. века још увек није дошло, због чега су критике и предлози на страницама *Српске војске* били учестали, почевши од указивања на прилично необичну чињеницу да свршеним питомцима подофицирских школа нису издавана сведочанства.³⁵

Свакако најдужи и делом најзначајнији напис посвећен образовању подофицирског кадра, објављен у *Српској војсци* 1910, припадао је управо једном од подофицира, нареднику З. пука Д. Тошићу.³⁶ Он пише да питомци подофицирских школа, без обзира на то да ли долазе из војске или грађанства, припадају различитим слојевима друштва са, по правилу, тек основном писменошћу. За две године, колико проведу у школи, немогуће им је усадити сва потребна знања, поготово у ери мотора, балона и свеопштег напретка технике. За даље усавршавање, још од раније, уведене су пуковске школе, са за-

³² У години почетка излагања *Српске војске*, 1908. године официрски кадар, као што је већ наведено, бројао укупно 1957 старешина, док је број подофицира прелазео 3500. Међу њима је било 635 наредника, 904 поднаредника и 2027 каплара. СТАТ, књ 12. за 1907. и 1908, (Београд: 1913), 912-913.

³³ О овим насловима види: М. Ј. Милићевић, *Подофицирске школе*, 181.

³⁴ М. Ј. Милићевић, *Подофицирске школе*, 182-184.

³⁵ СВ, бр. 26, (1911).

³⁶ Чланак наведеног аутора „Наше подофицирске школе“ објављен је неколико наставака од бр. 39 до закључно са бројем 46. из 1910. године.

датком да током зимског периода, када нема обуке, уздигну ниво подофицерског знања. Међутим, ове школе већ годинама преносе једна те иста формална знања, гушећи свако интересовање полазника. Оваква пракса не спрема људе ни за каснију цивилну службу, на коју после најмање 12 година проведених у војсци, уколико то желе, бар законски имају право. Једноставно, предвиђене испите за возовође, телеграфисте, поштаре и сл. бивши подофицери, са својим предзнањем, по правилу не могу положити.³⁷

Решење за ове проблеме аутор је видео у претварању пуковских школа у дивизијске, са двогодишњим течајем подељеним на стручне и опште предмете.³⁸ При том, била би остављена могућност увођења нових наставних темата, уколико би се указала потреба. Наставници дивизијских школа били би нижи официри свих родова, уз одговарајућу материјалну накнаду.³⁹ Аутор текста предвидео је и добијање сведочанстава за положене испите, односно завршетак школе, што раније није био случај.

Успешан завршетак ове школе предвиђао је и извесно напредовање. Подофицер са завршеним врло добрим или одличним успехом имао би право да се спрема и полаже за официрски чин. У случају успеха био би изједначен са свршеним питомцима Војне академије. У супротном, каријеру би окончао у чину наредника, али са превођењем у чин резервног поручника и пензијом од 70 до 80 динара месечно.⁴⁰ Тако би, закључује аутор, овај кадар, без имало трошка по државу, са две до три хиљаде брзо порастао на пет хиљада „школованих и ваљаних” старешина.⁴¹

Као и у већини других случајева, и школовање подофицира у Србији праћено је извесним поређењима, а један од оваквих примера, изнет на страницама листа, потицао је из Немачке.⁴² У тој земљи постојале су две врсте подофицерских школа – једна за старије и друга за млађе кандидате, мада се и у једном и у другом случају чес-

³⁷ Исто.

³⁸ За прву годину наставе аутор наводи шест стручних и девет општих предмета. Види списак: СВ. бр. 45 од 1910. У другој години претходно наведени предмети углавном се понављају. Судаћи по томе, број предмета у предложеним дивизијским школама нешто је умањен у односу на већ постојеће класичне подофицерске школе. Знатна новина у односу на њих представља увођење језика: немачког, француског и латинског. Уп. М. Ј. Милићевић, *Подофицерске школе*, 189-191.

³⁹ СВ. бр. 45, (1910).

⁴⁰ СВ. бр. 47, (1909).

⁴¹ СВ. бр. 3, 6, (1908).

⁴² СВ. бр. 27 и 28, (1911).

то радило о деци официра. Школе за старије, којих је било седам, датирају још од 1824, када је у Потсдаму отворена прва. Кандидати за ове школе потицали су из редова грађанства, војске или из тзв. „предуготовних” школа (приправничких), у доби између 17 и 20 година. Према правилима за пријем морали су задовољити како прописана знања, тако и одређену физичку спремност и нису могли бити нижи од 150 см. Ступање у школу подразумевало је и обавезу служења у војсци од најмање четири године. Према подацима за 1910. годину, у ове школе ступило је 1700 младића, од којих је само трећина потицала из грађанства.⁴³

У други тип школа (предуготовне) примани су дечаки од 12 до 15 година, који су завршили основну школу. Након окончања ове приправничке школе, многи су прелазили у поменуте подофицирске школе, стичући не само војна знања већ и она применљива у цивилном животу.⁴⁴ И у овом случају постојала је обавеза од најмање четири године служења у трупи. Све поменуте школе биле су подређене Инспектору потчињеном министру војном и начелнику Генералштаба. У чланку је посебно истакнуто да се на пријем за приправнике на сваких 2000 места јави чак 4000 до 5000 кандидата.⁴⁵

За разлику од прилично демагошких представа прожетих „угледом, чашћу, духом и вољом”, какве је у свом предавању изнео поручник Душан Ђорђевић, сви остали аутори оваквих текстова конкретније су се бавили питањима која су се односила на социјални положај подофицирског кадра.⁴⁶ Слично официрском кадру и овде је положај одређивала углавном плата. Према закону о Устројству војске из 1901, важећем и периоду излагања листа, систематична плата (основица) за поднаредника износила је 360, а за наредника 600 динара годишње. На овај износ следовале су периодичне повишице у висини од 20 динара, и то њих укупно пет, у размаку од по две године. Тако би после десет година службе подофицирска плата износила 550 динара за поднареднике, односно 810 за нареднике.⁴⁷ Даље по-

⁴³ *СВ.* 27, (1911).

⁴⁴ Ове наведене школе, укупно седам, биле су знатно млађе по времену настанка, а прва од њих отворена је у Вајлбургу 1877. године. *СВ.* бр. 28, (1911).

⁴⁵ Аутор чланка потписан је са „Бор. Неш”. Највероватније је да се ради о пуковнику Боривоју Т. Нешићу, бившем питомцу 11. класе ВА. Током каријере Нешић је био и министар грађевина.

⁴⁶ *СВ.* бр. 24, 25, (1910).

⁴⁷ Изменама и допунама овог Закона из 1904. основица плате за чин каплара била је чак и смањена са 90 на 60 динара. *Зборник закона и уредаба издатих у Краљевини Србији 1904*, (даље ЗЗУ), бр. 59, (Београд: Краљевско-Српска државна штампарија, 1905), 333-341.

већање, без обзира на даљу дужину стажа, није било предвиђено.⁴⁸ Резултат тога било је пречесто напуштање војске и, као последица, стални мањак броја подофицира. С друге стране, подофицир би тиме губио потпору (пензију) која је била утврђивана тек после 14 година проведених у кадру.⁴⁹

Делимично решење овог проблема је већ на првим страницама Војске предложио Живојин Мишић, (Sgm), а већ у наредном броју даље образложио непознати аутор под псеудонимом „М“. Суштина је било повећање служења за још један, шести рок, чиме би се плате подофицира повећале за још 20 динара, или укупно (свих 6 рокова): 210 за поднареднике и 230 за нареднике, што би у крајњен износу уместо 550 значило 570, односно 830 уместо ранијих 810 динара. Уз то би кадар са 12 година подофицирске службе, уз само још две године редовног рока, скупио свих 14 година неопходних за пензију.⁵⁰

Међутим, неки од аутора, посебно капетан и будући генерал Милан Плесничар, указивали су на још неке од проблема. Један од њих била је и тежина обуке приликом које је подофицир, са пуном ратном спремом, радио исто што и обичан редов, наравно током целе своје вишегодишње каријере, Уочљив је био и проблем смештаја, јер су, за разлику од официра, подофицири „били стални станари касарни“. Наредници у касарнама или штабовима, по тројица или четворица, боравили су у малим просторијама у којим је била и канцеларија и делимично магацин, док су нижи поднаредници редовно били смештани у собама са 80 до 100 војника и тиме практично изједначени са њима. Ограничење изласка до поноћи само је подстицало бежање из касарне и алкохолисање по разним забитима у којима се официри нису појављивали. Поред Плесничара, и други критичари указивали су на то да су „пијанке, лумпераји, бекство без дозволе у варош, туче са грађанима и т.д. код наших подофицира на високом ступњу”.⁵¹ Критикујући овакво стање, аутор је препоручивао бољи смештај и организовање живота у самој касарни. То је, према Плесничару, подразумевало бољи касарнски смештај, заједничку трпезу, али и организацију слободног времена у виду разних спортских, чи-

⁴⁸ Закон о устројству војске из 1901. ЗЗУ, бр. 56, 115, 119.

⁴⁹ Потпора се кретала у износу од 537 до 810 динара за нареднике и 322 до 660 динара за поднареднике у односу на размак између 14 и 30 година службе. ЗЗУ, 56, 113.

⁵⁰ *СВ.* бр. 6, 8-9, (1908).

⁵¹ То већ на почетку свог текста констатује и Д. Тошић, *СВ.* бр. 39, (1910).

талачких, певачких и других друштава. То би подофицирски позив чинило привлачнијим, а његов углед у друштву знатно вишим.⁵²

Систем унапређења наредника након положеног официрског испита и стицања права на чин такође је био подвргнут критици. Наиме, према тадашњим прописима, наредници су били унапређивани према рангу, а не према успеху. Тако су неки стицали чин раније, без обзира на то што су испит полагали и по неколико пута. То је за последицу имало неравноправност, јер је неко старији добијао чин за већ неколико дана, док су други, мада су имали бољи успех, чекали на чин и по пар година, тј. док на њих не дође ред.⁵³

О што убрзанијем унапређењу наредника у чин потпоручника и произвођењу поднаредника у нареднике, уколико су положили испит, писао је и Живојин Мишић. У своја два рада писана за *Српску војску* јасно је истакао да „подофицирско питање” заслужује озбиљну пажњу и морало би се решити системски, а не вољом надређеног старешине. Слично би било и у случају отпуштања због извесне казне, што би опет требало утврдити искључиво законским правилима.⁵⁴

Поменуте критике и сугестије које се нису односиле само на старешински кадар, већ и на остале елементе организације војске остале су ипак мртво слово на папиру. Главни разлог био је неусвајање новог Закона о устројству војске, о којем се током 1909–1911. године обилато дискутовало, поред осталог и на страницама овог листа.⁵⁵ Прву кочницу, бар према писању овог листа, представљала је више него честа промена војних министара.⁵⁶ Друга је била изненадна смрт једног од тројице чланова комисије за израду закона, пуковника Александра Машина, марта 1910. године.⁵⁷ Трећу, сигурно најпресуднију, представљало је отпочињање Првог балканског рата у рану јесен 1912. године.

⁵² *СВ*. бр. 13, 14, (1910).

⁵³ *СВ*. бр. 47, (1909).

⁵⁴ *СВ*. бр. 3, 6, (1908).

⁵⁵ Према наводима *Српске војске*, нацрт новог закона предат је Скупштини већ у новембру 1911. године. *СВ*. бр. 48, (1910); бр. 39, (1911).

⁵⁶ Од марта 1908. до почетка Првог балканског рата овај портфелј носило је 12 мандатара, од којих неки и по више пута. Види: Љубодраг Поповић и Милић Ј. Милћевић, *Министри војни кнежевине и краљевине Србије 1862–1918* (Београд: Војноиздавачки завод, 1998), В. Иветић, *Политичка улога*, 202–203, В. Иветић, *Политичка улога*, 528–551.

⁵⁷ Уз пуковника Машина, чланови ове комисије били су генерал Јован Атанацковић, као председник и потпуковник Петар Мишић, такође као члан.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Војни архив, Збирка досијеа официра, подофицира и чиновника Краљевине Југославије, *Светислав Ђорђе Исаковић*, кут. 565, дос. 735.

Војни архив, Збирка досијеа официра, подофицира и чиновника Краљевине Југославије, *Радојчић Петар Светозар*, кут. 1468, дос. 836.

Објављени извори

Глас војске, Београд, 1890.

Зборник закона и уредби издатих у Краљевини Србији, књ. 39-67, Београд: Краљевско српска државна штампарија, 1883–1912.

Југословенска војна библиографија. Грађа за библиографију, 1-2, Београд: Центар за војнонаучну документацију и информације, 1981.

Кисић М. и Булатовић Б. *Српска штампа 1786–1995. Историјско-библиографски преглед*, Београд: Медија центар, 1996.

Митровић Д. Јеремија. *Грађа за историју и библиографију српске периодике до 1920. године*, Београд: Историјски институт, 1984.

Мишић, Живојин. *Моје успомене*, (4.изд, прир. Саво Скоко), Београд: БИГЗ, 2008.

Перић Косовка и Брчић Љиљана. *Војин. Најстарији српски војни часопис. Библиографија прилога*. Београд: Војноиздавачки завод, Центар за војнонаучну документацију и информације, 2002.

Пршић, Милоје. *Ратник. Часопис за војне науке, књижевност и новости (јануар 1879. –март 1941). Тематска библиографија*, Београд: Медија центар „Одбрана”, 2017.

Службени војни лист 1881–1941.

Споменица седамдесетпетогодишњице Војне академије 1850–1925, Београд: Министарство војске и морнарице, 1925.

Српска војска. Независни војни лист, Београд, 1908–1912.

Српска стража. Независни војни лист за војне новости и књижевност, Београд, 1895–1896.

Статистички годишњак Краљевине Србије, 1-12, Београд: Статистичко одељење Министарства народне привреде, 1895–1913.

Узданица. Војнички лист за науку, неговање војничких врлина и витешку забаву, Београд, 1901–1914.

Литература

Васић, Павле. *Униформе српске војске 1808/1918*. Београд: Југославија/Просвета, 1980.

Васић, Чедомир. *Службено одело у Србији у 19. и 20. веку*. Каталог изложбе Београд: Историјски музеј Србије, 2001.

Ђурић-Замоло, Дивна. *Градитељи Београда 1815–1914*. Београд: Музеј града Београда, 2011.

Иветић, мр Велимир. „Политичка улога министара војних од 1903. до 1914. године” Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, 2013.

Милић Ј., Милићевић. „SgM”. Радови Живојина Мишића”. *Гласник међуопштинског историјског архива*, бр. 39, (2005), 106-131.

Милић Ј., Милићевић. *Реформа војске Србије 1897–1900*. Београд: Војноиздавачки завод, 2002.

Милић Ј., Милићевић. „Илустровани часописи као наративни извори о балканским ратовима.” У: *Први балкански рат 1912–1913. Историјски процеси и проблеми у светлости стогодишњег искуства*. Уредник Михајло Војводић, 333-347. Београд: САНУ, 2015.

Милић Ј., Милићевић. *Подофицирске школе у краљевини Србији. Образовање Срба кроз векове*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003.

Милићевић Ј. Милић и Петровић Здравко. *Официрска задруга и систем осигурања живота у Србији и Југославији (до 1941. године)*. Београд: Службени гласник, 2011.

Младеновић Божица и Милић Ј. Милићевић. „Балкански ратови у српској илустрованој периодици”. У: *Балкански ратови 1912/1913, нова виђења и тумачења*. Уредник Миљан Милкић, Срђан Рудић, 425-448. Београд: Историјски институт, Институт за стратегијска истраживања, 2013.

Младеновић Божица и Милић Ј. Милићевић. *Питомци Војне академије. Списак свршених питомаца 1-46 класе 1855-1914*, Београд: Историјски институт, 2012.

Најџел Томас и Бабац Душан. *Армије на Балкану 1914–1918*. Београд: Evoluta, 2006.

Савић Велибор Берко. *Војвода Живојин Мишић. Споменица*. Ваљево: Међуопштински историјски архив, 1989.

Српски биографски речник, књ. 4, Нови Сад: Матица српска, 2009, књ.7, 201-202.

Српски биографски речник, књ. 4, Нови Сад: Матица српска, 2018, књ.7, 439.

Dr. Milić Milićević, Senior Research Fellow
Institute of History
Belgrade, Republic of Serbia
E-mail: milicevic@live.com

PROBLEMS OF THE NATIONAL MILITARY LEADERSHIP PRESENTED IN THE "SRPSKA VOJSKA" ("SERBIAN ARMY") NEWSPAPER (1908-1912)

(Summary)

During its four-year appearance (1908-1912), the independent military newspaper „Srpska vojska” (Serbian Army) raised several topics. Most often it published articles about Austria-Hungary due to its annexation of Bosnia and Herzegovina. Along with these, there were frequent reports about many foreign armies and waged wars, and especially about recently finished Russo-Japanese war. The „Srpska vojska” newspaper was a collage type magazine addressed to Serbian officers and NCO’s but also to the other patriotic members of those days Serbian society. In addition to the mentioned general topics, many writings dealt with the issues related to the Serbian army, often laced with a critical tone. It was primarily related to the military personnel, both officers and NCO’s. Along with the remark that the one and the other personnel are numerically insufficient, many anonymous authors also pointed out other problems, among which two basic ones prevailed. In the case of officers, it was about uneven military knowledge conditioned by the different origins of its acquisition. Namely, some, primarily junior officers, were promoted from the ranks, while others were graduates of the Military Academy. Fewer were those educated or trained abroad. It was also considered that non-commissioned officers needed more knowledge, but the causes were sought in their previous insufficient civilian education. Another problem common to both categories of military leadership was their relatively weak material position, the cause of which, however, was different. In the case of officers, these were significant material obligations, much more than for civilians, while the non-commissioned officer cadre suffered due to low salaries. Citing these causes, the authors proposed specific solutions, most often uncritically offering the models of considerably wealthy European armies.

KEY WORDS: *Serbian army, independent military press, educational and social problems of military staff, critics*